

DE NEDERLANDSE STILTE VOOR DE STORM

KUNST, GELOOF EN
KLIMAATVERANDERING

Isabelle Duval

https://doi.org/10.56675/9789403888224_15

Nederland, geroemd om zijn baanbrekende waterbeheer en adaptieve vindingrijkheid, wordt nu bedreigd door de kracht die het oh zo lang wist te bedwingen. Met 26% van het landoppervlak onder de zeespiegel en prognoses die wijzen op een stijging van de Noordzee met mogelijk 1,6 meter tegen 2100, staat deze laaggelegen, dichtbevolkte delta op wankende grond. Meer dan de helft van de Nederlandse bevolking woont in risicogebieden nu klimaatverandering niet alleen zorgt voor stijgende zeespiegels, maar ook voor heviger regenval en steeds grilligere weerpatronen.¹ Zelfs de meest geavanceerde dijk- en waterbouwkundige systemen kunnen de komende storm wellicht niet tegenhouden. Maar hoe kunnen we een catastrofe die zich zo traag, en toch zo meedogenloos ontvouwt, werkelijk bevatten? Misschien kan kunst ons helpen te begrijpen wat data en beleidsnotities vaak niet kunnen.

Twee kunstwerken, gescheiden door eeuwen, maar verbonden door water,

¹ Utrecht University, “New high-end estimate of sea-level rise projections for 2100 and 2300”, gepubliceerd op 24 oktober 2022, <https://www.uu.nl/en/news/new-high-end-estimate-of-sea-level-rise-projections-for-2100-and-2300>.

bieden volgens mij een lens waardoor we onze collectieve situatie kunnen beschouwen: Rembrandts *Jezus in een storm op het Meer van Galilea* (1633; zie afbeelding 1) en Bas Jan Aders project *In Search of the Miraculous* (1975; zie afbeelding 2). Beide werken tonen een schip op zee: Rembrandts schilderij verbeeldt het Bijbelse verhaal waarin Jezus de storm tot rust brengt, terwijl Aders werk elke expliciete verwijzing naar religie achterwege laat.² Niettemin kunnen beide werken worden opgevat als verkenningen van verschillende trajecten die zich ontvouwen rond thema's als onzekerheid en de menselijke poging te navigeren door krachten die buiten onze controle liggen. Daarmee raken ze aan een breder begrip van geloof, zoals gedefinieerd door de theoloog James Fowler. Fowler stelt dat geloof niet noodzakelijk verwijst naar religieuze overtuiging, maar naar een fundamentele menselijke oriëntatie op zingeving en transcendentie.³ In deze zin is geloof een universeel aspect van het menselijk bestaan dat culturele en religieuze grenzen overstijgt. Het is een dynamisch, zich voortdurend ontwikkelend proces waarbij individuen betekenis creëren, behouden en transformeren: een proces waarin ze geleidelijk verschuiven van externe autoriteit naar interne, persoonlijke overtuiging.

Afbeelding 1: Rembrandt, *Jezus in een storm op het Meer van Galilea* (1633).

² Zie Marcus 4:35-41; Matteüs 8:23-27; Lucas 8:22-24.

³ James Fowler, "Faith and the Structuring of Meaning", in: Craig Dykstra & Sharon Parks (eds.), *Faith Development and Fowler* (Birmingham: Religious Education Press, 1986), 15-42.

Afbeelding 2: Bas Jan Ader, *In Search of the Miraculous* (1975) © The Estate of Bas Jan Ader.

In het vervolg zal ik laten zien hoe de werken van Rembrandt en Ader, wanneer ze met elkaar in dialoog worden geplaatst, een spanning verwoorden die op krachtige wijze de Nederlandse relatie met water weerspiegelt – een relatie die historisch is gevormd door een gelijktijdige afhankelijkheid van, én kwetsbaarheid voor, de zee – en hoe deze relatie vandaag onder druk staat door klimaatverandering.

Rembrandts schilderij, zijn enige bekende zeegezicht, legt een moment van gewelddadige omwenteling vast. Het vertelt het Bijbelse verhaal van Jezus die de storm bedaart. Omdat hij rust nodig had, besloot Jezus met zijn discipelen naar de overkant van het Meer van Galilea te varen. Niet lang nadat de boot was vertrokken, viel hij in slaap. Kort daarna stak er een hevige storm op, maar de woedende zee en de hevige wind wekten hem niet: "De golven sloegen over de boot, zodat deze al vol water liep." (Marcus 4:37) In Rembrandts voorstelling worden Jezus en zijn discipelen overvallen door een razende storm; de boot dreigt te kapseizen, hun gezichten zijn vertrokken van angst - en van geloof.

Het is een scène van chaos en existentiële kwetsbaarheid, waarin overleven niet alleen afhangt van menselijk handelen en meesterschap, maar ook van spirituele overgave. De compositie nodigt ons uit om niet enkel onze hulpeloosheid tegenover de overweldigende krachten van de natuur onder ogen te zien, maar ook de transformerende kracht van geloof te herkennen te midden van angst en onzekerheid. In de hedendaagse Nederlandse klimaatcontext krijgt Rembrandts stormachtige doek een bijna profetische lading. Op het eerste gezicht biedt het een treffende visuele metafoor voor stijgende zeeën en collectieve ontkenning: een natie die, midden in de storm, maar blijft vasthouden aan de illusie van naderende rust.

Rembrandts schilderij vormt een opvallend contrast met Aders minimalistische foto, die het begin documenteert van zijn soloreis over de oceaan – de centrale performance van zijn project *In Search of the Miraculous*. Op de foto glijdt een kleine zeilboot de horizon tegemoet onder een uitgestrekte, rustige hemel. Deze soloreis zou Aders laatste, fatale performance worden. Slechts drie weken na zijn vertrek ging het radiocontact verloren. In april 1976 werd zijn boot leeg aangetroffen voor de kust van Ierland; Aders lichaam werd nooit gevonden. De afbeelding van hem aan boord van zijn kleine schip, vertrekkend vanaf Cape Code, suggereert stille vastberadenheid, maar ook de illusie van controle. In tegenstelling tot Rembrandts discipelen gaat Ader alleen op zoek naar iets wonderbaarlijks, iets dat de rede te boven gaat. Zijn reis vervaagt de grens tussen moed en roekeloosheid, tussen overgave en intentionaliteit, tussen menselijk streven en noodlot.

Deze twee zeegezichten – Rembrandts storm en Aders stilte – vatten de paradox samen die ten grondslag ligt aan de Nederlandse klimaatsituatie: de voortdurende spanning tussen beheersing en overgave tegenover de onvoorspelbare natuur. Het eerste beeld staat voor chaos die dreigt wanneer we te lang wachten; het tweede suggereert het gevaar om te ver af te drijven in inactiviteit, stilte te verwarren met veiligheid en te veel te vertrouwen op onze eigen kracht. In die zin verbeelden beide werken de diepe culturele verstrengeling van Nederland met water. Zoals cultuurtheoreticus Lotte Jensen beschrijft in *Wij en het water – een Nederlandse geschiedenis* (2022), is de Nederlandse identiteit funda-

menteel gevormd door de strijd tegen de zee.⁴ De Deltawerken, dijken en kanalen zijn volgens haar niet louter infrastructuur, maar nationale monumenten, integraal onderdeel van de Nederlandse identiteit en tastbare uitingen van een collectieve wil tot overleven. Toch dreigt deze erfenis, lange tijd een bron van nationale trots, een valkuil te worden. Zij heeft geleidelijk een overmoed in technologische oplossingen voor waterbeheer aangewakkerd en daarmee een gevoel van controle gecreëerd dat de toenemende kwetsbaarheid van het land voor klimaatverandering kan verhullen. In deze context wordt Aders zeilboot, dobberend op kalme wateren onder een serene hemel, een aangrijpende metafoor voor een natie die in slaap is gesust door haar eigen succesverhaal uit het verleden en stilletjes afdrijft naar een naderende storm die ze weigert volledig onder ogen te zien. In dit licht is de klimaatcrisis niet alleen een ecologische, maar ook een spirituele uitdaging. Hoe leven we te midden van ecologische instabiliteit? Hoe handelen we wanneer de toekomst onzeker is en het heden nog steeds bedrieglijk stabiel lijkt?

In *De God van Rembrandt* merkt theologe Gerda Hoekveld-Meijer op dat van de vijftien mannen aan boord van het schip op Rembrandts schilderij er vijf actief strijden om het schip en zijn bemanning te redden; juist deze figuren worden opvallend verlicht terwijl ze handelen.⁵ Volgens Hoekveld-Meijer gebruikt Rembrandt zijn meesterlijke clair-obscur niet enkel als dramatisch middel, maar ook als theologische uitspraak: hij dompelt degenen die om goddelijke interventie roepen in duisternis, terwijl hij degenen die hun geloof in daden omzetten, om zichzelf en anderen te beschermen, in het licht plaatst. In die zin ligt het centrale thema van Rembrandts werk niet in de wonderbaarlijke kalmering van de storm, maar eerder in de transformerende kracht van geloof, uitgedrukt in liefde, solidariteit en actie. Ader daarentegen vaart in stilte en stelt zijn vertrouwen in de reis zelf. Geloof, of het nu religieus, artistiek of maatschappelijk is, verschijnt zo niet alleen als een centraal thema in zowel Rembrandts als Aders werk, maar ook als fundament van het bredere verhaal van de klimaattransitie. Tussen hen ontvouwt zich een diepe spanning die resoneert met het huidige Nederlandse dilemma: stellen we onze hoop op redding, of nemen we de verantwoordelijkheid en worden we de bemiddelaars van onze eigen verlossing?

⁴ Lotte Jensen, *Wij en het water – een Nederlandse geschiedenis* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2022).

⁵ Gerda Hoekveld-Meijer, *De God van Rembrandt* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2005).

Kunst biedt geen oplossingen, maar kan wel waardevolle inzichten bieden. Deze twee schepen, stuurlaas in hun eigen tijdperk, houden onze tijd een spiegel voor. Ze herinneren ons eraan dat klimaatverandering niet alleen een technologische uitdaging is, maar een diep menselijk verhaal van angst en vertrouwen, actie en overgave, overleving en acceptatie. Uiteindelijk zijn we misschien allemaal, net als Bas Jan Ader, op zoek naar het wonderbaarlijke: een moment van helderheid, een keerpunt. Eén ding is echter zeker: deze zoektocht moet beginnen met een oprechte erkenning van onze kwetsbaarheid voor de onvoorspelbare kracht van de elementen, gekoppeld aan het vertrouwen dat we zinvolle actie kunnen ondernemen om een duurzame en leefbare toekomst te garanderen voor de mens en de niet-mens die ons gedeelde thuis bewonen.

Voordat de volgende storm opsteekt, staan we voor een cruciale keuze: willen we zijn zoals Rembrandts panikerige passagiers, overweldigd en wanhopig, of belichamen we Aders stille zeeman, kalm en bedachtzaam in het aangezicht van onzekerheid, maar alert om niet te vervallen in overmoed? We moeten beslissen of we de naderende horizon met doel, helderheid en vastberadenheid tegemoet treden, of dat we ons laten meesleuren door de onvoorspelbare kracht van de natuur. Uiteindelijk, zoals Rutger Bregman benadrukt in zijn essay *Het Water Komt – Een Brief Aan Alle Nederlanders* (2020), “één ding is zeker: willen wij ons land behouden, dan moeten we strijd leveren. Strijden tegen het water, en strijd tegen onszelf.”⁶ Deze oproep tot actie benadrukt de dringende noodzaak om niet alleen externe bedreigingen zoals het stijgende water het hoofd te bieden, maar ook interne obstakels, zoals verdeeldheid, inertie en zelfgenoegzaamheid, te overwinnen om onze gezamenlijke toekomst veilig te stellen.

Zoals deltagelcommissaris Peter Glas het stelt: “Op lange termijn wordt Nederland amfibisch. Wij moeten meebewegen met waar het water ons brengt.”⁷ Dit vereist een culturele omslag: water mag niet langer uitsluitend als een vijandige kracht worden gezien, maar als een partner waarmee we een relatie van respect, coëxistentie en samenwerking ontwikkelen. Naast nederigheid en erkenning van onze kwetsbaarheid blijft geloof, of het nu tot uiting komt in re-

ligie, kunst of maatschappelijke betrokkenheid, een essentiële drijfveer. Zoals de werken van Rembrandt en Ader laten zien, vormt geloof de basis voor hoop en fungeert het als katalysator voor actie, waardoor we onzekerheid het hoofd kunnen bieden met zowel moed als compassie. Door dit gedeelde geloof in de mogelijkheid van verandering en in de kracht van collectieve inspanning kunnen we de stormen die voor ons liggen trotseren en werken aan een duurzame en rechtvaardige toekomst voor alle bewoners van onze planeet, mensen én niet-mensen.⁸

Bronnen

Bregman, R. *Het water komt. Brief aan alle Nederlanders*. S.L.: De Correspondent BV, 2020.

Fowler, J. “Faith and the Structuring of Meaning”. In: C. Dykstra & S. Parks (eds.), *Faith Development and Fowler*. Birmingham: Religious Education Press, 1986, 15-42.

Hoekveld-Meijer, G. *De God van Rembrandt*. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2005.

Jensen, L. *Wij en het water – een Nederlandse geschiedenis*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2022.

Utrecht University. “New high-end estimate of sea-level rise projections for 2100 and 2300”. Gepubliceerd op 24 oktober 2022, <https://www.uu.nl/en/news/new-high-end-estimate-of-sea-level-rise-projections-for-2100-and-2300/>.

⁶ Rutger Bregman, *Het water komt. Brief aan alle Nederlanders* (S.L.: De Correspondent BV, 2020), 14.

⁷ Geciteerd door: L. Jensen, *Wij en het water*, 165.

⁸ Deze bijdrage is oorspronkelijk op 10 juni 2025 in het Engels verschenen als blog op: <https://www.religionclimate.org/nl/blog/blogs-1/the-dutch-calm-before-the-storm-art-faith-and-climate-change-34>.